Teoretizarea mișcării cooperatiste în paginile revistei *Transilvania* (1901-1914)

Alexandru NICOLAESCU

Muzeul Național Brukenthal
Brukenthal National Museum
Personal e-mail: alex_nicolaescu@yahoo.com

Theorizing of the cooperativist movement in the Transilvania magazine (1901-1914)

The present paper studies the most important theoretical contributions of *The Association* regarding the co-operative movement from the beginning of the twentieth century. We focused on the 1901-1914 period because it represents the moment when Astra got involved in this endeavour. I will not deal in the following with the work on the properly organization of co-operatives, but only on the theoretical contributions published in Transylvania magazine.

Keywords: Transylvania magazine, Astra, co-operative, propaganda, agriculture

Referindu-ne mai întâi la istoriografia legată de tema abordată, putem remarca câteva contribuții relevante. În primul rând aducem în discuție cercetarea lui Vasile Dobrescu, *Preocupări ale „Astrei" pentru înființarea cooperativelor la începutul secolului XX,*[1] în care sunt analizate succint aspectele organizatorice și mai puțin cele teoretice ale implicării *Asociațiunii* în mișcarea cooperatistă. O altă lucrare de interes este cea semnată de V. Dobrescu, I. Kovács, *Presa românească despre cooperația din Transilvania la începutul sec. XX-lea.*[2] Chiar dacă aici nu este analizată și revista *Transilvania*, cercetarea este un bun exemplu metodologic ce se ocupă mai cu seamă de revistele *Tovărășia* și *Economul*, care apăreau la Orăștie respectiv Blaj. În ceea ce privește analiza conceptelor teoretice legate de cooperație și clasificarea modelelor cooperatiste, considerăm că nu este necesară reluarea în detaliu a acestora, mai ales că o serie de cercetători au studiat deja problematica.[3]

În cele ce urmează vom folosi pentru cooperație diverși termeni, utilizați frecvent atât în articolele studiate cât și în preocupările cercetătorilor avizați. Cei mai întâlniți vor fi: tovărășie[4], însoțire de credit/agricolă și bănci populare. De asemenea, atunci când vom vorbi despre cooperativele din Ungaria, ne vom referi la cele din partea administrată de maghiari a Austro-Ungariei (*Transleithania*). Am ales folosirea acestui termen pentru a simplifica și delimita zona geografică la care facem referire.

Vom prezenta pe scurt și câteva din definițiile și ideile cooperatiste. Cea mai actuală, după părerea noastră, este cea avansată de Dan Cruceru, și anume: „cooperativele sunt asociații economice private, dar nu de capitaluri, ci de persoane, cu drepturi și datorii egale, indiferent de aportul lor social, unite pe baza liberului consimțământ și a inițiativei particulare, în vederea satisfacerii anumitor nevoi (de producție, de valorificarea produselor muncii, de credit, de consum etc.), în condiții mult mai bune decât ar putea-o face în mod izolat".[5] Conform definiției din Dicționarul Explicativ al Limbii Române, cooperativa este o „Organizație economică formată prin asocierea liber consimțită a unui grup de persoane (mici producători, meseriași, consumatori), pentru producerea, cumpărarea, desfacerea în comun a unor produse,

pentru acordarea de credite sau pentru prestarea unor servicii".[6] O caracteristică esențială a cooperativelor este că urmăresc rentabilizarea cât mai mare a capitalului, iar „spre deosebire de societățile anonime (de capital), care urmăresc îndeosebi remunerarea capitalului, cooperativele – în fond și ele tot societăți comerciale – aplică o metodă specială de distribuire a produsului social: fiecare în raport cu participarea la obținerea lui, ceea ce are menirea să realizeze o cât mai echilibrată repartiție a veniturilor. Asociațiile cooperative remunerează modest capitalul, iar profitul obținut se întoarce la cei de unde provine, fiindu-le restituit, atât producătorului, cât și consumatorului, în proporția în care aceștia au colaborat la realizarea lui, în funcție de tipul cooperativei, dividendul repartizat luând forma primei de consum, producției sau de muncă etc.".[7] O altă caracteristică de care ar trebui să ținem seama ar fi cea legată de faptul că are valențe sociale și moral-educative, dorindu-și să combată atât egoismul cât și individualismul, bazându-se în acest demers pe cultivarea solidarității, onestității și să ajute la ridicarea nivelului cultural.[8]

Sistemul cooperatist a avut mai multe modele, cele mai importante regăsindu-se și în Transilvania, precum: Schulze-Delitzsch, Raiffeisen și Haas.[9] Cercetătorii contemporani consideră că aplicarea modelului Raiffeisen de cooperativă era justificat în provincia intracarpatică, deoarece se adresa mai ales țărănimii, formând tipul cooperativei sătești. Principalele caracteristici erau „ajutorul propriu; cooperativa este alcătuită din cei interesați, fără capital social propriu, baza financiară fiind un fond de rezervă inalienabil și indivizibil, format din excedentele realizate de întreprindere. Pentru ca membrii să se cunoască mai bine, activitatea cooperativei era limitată la o comună, calitatea morală și sufletească a aderentului interesând în cel mai înalt grad cooperativa".[10] Sistemul era propice nevoilor și mentalităților agricultorilor mici proprietari de pământ. Dacă inițial în Transilvania au apărut cooperative de tip Raiffeisen și Schulze-Deliztsch, din prima parte a secolului al XX-lea s-a conturat un model combinat Schulze-Delitzsch-Raiffeisen, care semăna foarte bine cu varianta germană Haas. Acest nou model cooperatist „a fost creat sub auspiciile «Astrei» în credința că el este mai complet, elastic și adecvat la realitățile satului românesc și corespunde mult mai bine dorințelor păturilor sociale, care vor trebui să participe la cooperație".[11]

Interesant de reținut și faptul că societățile cooperative de consum s-au dezvoltat în mediul urban, iar în cel sătesc au apărut, în principal, cooperativele de credit agricol, deoarece micii producători se foloseau de cooperative pentru vânzarea produselor, procurarea articolelor necesare, a creditelor de asigurare contra incendiilor și altor intemperii. În ceea ce privește cooperativele de credit, atât sătești cât și orășenești, numite de regulă bănci populare, au fost nevoite să acorde credite ieftine și numai în scopuri productive.[12]

Urmărind problema cooperației nu trebuie să uităm nici contextul social-economic al perioadei aflate în discuție. De aceea amintim că în Transilvania perioadei studiate gospodăriile de sub 10 iugăre reprezentau 71,4% însumând doar 17,8% din suprafața cultivabilă, în timp ce marea proprietate de peste 200 iugăre deținea 36,6% din terenul arabil.[13] Putem constata existența proprietăților mici în număr destul de mare, ceea ce făcea ca rentabilitatea să nu fie foarte ridicată. Acesta a fost unul din motivele pentru care mișcarea cooperatistă a dorit să ajute la transformarea graduală a agriculturii, în special printr-o mai bună rentabilitate. Se pare că aceste deziderate au fost atinse doar parțial, insuccesul decurgând și din faptul că, cooperația nu a reușit să se impună ca sistem social dominant.[14] Factorii mai sus evidențiați au fost cei care au făcut ca singura variantă ce părea viabilă pentru a depăși penuria și crizele economice de la finalul secolului al XIX-lea să fie organizarea sistemului cooperatist, în acest context liderii românilor din Transilvania și-au axat eforturile pentru dezvoltarea acestuia după anul 1900.

Preocupări cooperatiste în revista Transilvania

Pe fondul conștientizării de către elita românească din Transilvania de după 1867 a problemelor economice și a preocupărilor tot mai intense de dezvoltare a productivității[15] s-a pus problema unei noi abordări în domeniul agricol. În acest climat, înainte de 1900 revista *Transilvania* a publicat o serie de articole despre mișcarea agronomică și economică din provincia intracarpatică[16], dar acestea nu au cuprins informații esențiale despre mișcarea cooperatistă. Printre cele mai semnificative au fost: „Agricultur'a la Romani cu tóte ramurile sale dupa Columella"[17]; „Institutele de credit și economii"[18]; „Economiă «Națională»".[19]

Unul din puținele articole care face referire la cooperație, înainte de 1900, este cel semnat de preotul I. Costin.[20] Acesta are la bază studierea cametei în satele din Transilvania. Încercând stoparea fenomenului, autorul sublinia faptul că a elaborat și o lucrarea specială: *Îndreptarŭ pentru întemeierea băncilorŭ rurale*. Era de părere că în satele românești „străinii" încercau să organizeze bănci sătești, iar la conducerea însoțirilor urmau să fie susținuți preoții și învățătorii. Cu acest prilej trăgea și un semnal de alarmă, considerând că prin capitalul străin se dorea „subjugarea economică" a românilor. Din aceste motive lansa un îndemn românilor pentru a se unii și a-și crea propriile instituții economice în sate. I. Costin considera că cel mai puternic liant popular al momentului era reprezentat de organizarea însoțirilor economice, percepute nu numai ca un ajutor bănesc ci și ca unul cultural și moral. Ca

exemplu de însoțire comunală o aducea în discuție pe cea de tip Raiffeisen. De altfel, la cumpăna secolelor XIX și XX exista o îngrijorare majoră în rândul românilor preocupați de economie asupra faptului că în unele zone și sate românești se înființaseră bănci și asociații de credit ungurești, care ar fi dorit să-i „subjuge" pe români din punct de vedere economic.[21] În ciuda acestor îngrijorări o mare parte a românilor din Transilvania apelau la creditele maghiare pentru că erau mult mai rentabile decât cele oferite de băncile românești.

Înainte de 1900 revista *Asociațiunii* a prezentat editarea unei serii de lucrări de importanță majoră pentru mișcarea cooperatistă, cea mai semnificativă fiind: *Însoțirile de credit împreunate cu însoțirile de consum, de vânzare, de vierit, de lăptărie etc. de F.W. Raiffeisen*, traducere de A. Brote.[22] La scurt timp s-a publicat și o recenzie amănunțită, în care se prezentau principalele idei ale cooperației de acest tip.[23]

În revista *Transilvania* pe lângă informațiile prezentate mai sus au fost publicate și studii speciale care aveau ca subiect dezvoltarea sistemului cooperatist. De aceea pentru a lămuri problema aportului teoretic adus de *Asociațiune* prin intermediul presei proprii la începutul secolului al XX-lea, vom analiza mai jos câteva din cele mai importante contribuții de profil. În primul studiu de acest fel „Situația noastră economică și mijloacele pentru îndreptarea ei"[24], Romul Simul atrăgea atenția asupra faptului că viitorul aparține tovărășiilor sătești, fiind de părere că în satele românești trebuiau organizate însoțiri de credit, bănci populare așa cum erau ele cunoscute în România. Acestea erau considerate drept mijloacele cele mai însemnate și mai puternice pentru dezvoltarea economică și culturală. Referindu-se strict la activitatea tovărășiilor sublinia faptul că ele nu pot servi ca mijloace de speculă financiară, iar scopul nu era de a realiza câștiguri și de a plăti salarii. Prin urmare se dorea renunțarea la favorurile personale în interesul binelui comun. Era de părere că în ciuda legii comerciale liberale din Austro-Ungaria, aprobată în 1875, românii aveau în total aproximativ 50 de tovărășii pentru asigurarea vitelor, de consum, de valorizare și de credit.[25]

În articolul „Organizarea satelor noastre"[26], Oct.C. Tăslăuanu era de părere că dezvoltarea satelor românești din Transilvania trebuia susținută de societățile culturale și însoțirile economice. Oct.C. Tăslăuanu își continuă demersul și în „Organizare economică a țărănimii".[27] Aici anunța că prin donația lui Vasile Stroescu[28] de 50.000 coroane, ce avea ca scop înființarea băncilor populare la sate, *Asociațiunea* se găsea într-o situație dificilă de a organiza economic țărănimea. El găsea că la baza cooperației se afla spiritul de caritate, altruismul și principiul creștin al iubirii aproapelui. Atrăgea atenția că ideea creștină se „întrupa" în cooperație, fiind mirat de faptul că până la acea dată bisericile românești nu s-au preocupat de mișcarea cooperatistă. În ceea ce privește importanța materială a mișcării, ea tindea spre armonie și organizarea rațională a vieții economice, prin asocierea mai multor persoane care aveau aceleași interese și care prin munca în comun erau chemate să îndeplinească diferite roluri economice. Nu se ralia părerii că datorită gradului scăzut de cultură al țărănimii românești din Transilvania, mișcarea cooperativă nu se putea impune, considerând că situația de aici era prielnică dezvoltării ei. Chiar dacă nu se putea miza pe sprijinul statului, se lua ca exemplu modelul românilor din Bucovina și cel al sașilor, care și-au dezvoltat propria cooperație. Sublinia că băncile populare reprezentau baza mișcării, pentru că numai după organizarea lor puteau lua naștere și restul cooperativelor, cum ar fi cele de producție, imaginate ca o ultimă fază. Credea că băncile populare vor genera și o puternică emulație, care va contribui la crearea unei solidarități sociale a țărănimii, ducând, în termeni absoluți, la „conservarea națională a poporului român" din Transilvania. Prin urmare putem constata că unii liderii ai *Asociațiunii* vedeau mișcare cooperatistă ca pe un liant și un mod de dezvoltare a conștiinței românilor ardeleni, un punct de coeziune atât cultural, cât și economic. Oct.C. Tăslăuanu era însă de părere că băncile populare se pot înființa numai cu ajutorul băncilor pe acțiuni, care aveau și datoria morală de a le ajuta și implicit de a-i ajuta pe săteni să se dezvolte din punct de vedere economic. În ceea ce privește organizarea unei Centrale cooperative, destul de vehiculată la acea dată, Oct.C. Tăslăuanu era de părere că trebuia să se compună dintr-un consiliu de administrație în care să fie reprezentați *Asociațiunea*, „Solidaritatea"[29], cele mai mari bănci pe acțiuni (nu mai mult de 4-5) și „Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiu". Autorul spera că se va mai ocupa de acest subiect în revista *Transilvania*, deoarece era de mare importanță pentru dezvoltarea poporului român.

Cea mai amplă contribuție teoretică despre mișcarea cooperatistă a fost fără îndoială studiul-raport realizat de Vasile C. Osvadă „Mișcarea cooperativă".[30] Acesta a fost des citat și amintit de către cercetătorii care s-au ocupat de cooperația din Transilvania, de aceea nu vom relua pe larg discuția legată de modul și scopul pentru care a fost realizat, interesându-ne doar indicațiile teoretice. Întreprinderea s-a datorat donației lui Vasile Stroescu de 50000 coroane pentru organizarea băncilor populare în satele românilor din Transilvania. Autorul a studiat mișcarea cooperativă din Ungaria, România și Bucovina și a prezentat propunerile lui referitoare la modul de acțiune potrivit pentru ca românii din Transilvania să accepte tovărășiile ca mijloc de dezvoltare economică.

La fel ca și autorii mai sus amintiți credea că mișcarea analizată se baza pe altruism și înfrățire. În legătură cu modelul de cooperație care era benefic românilor din Transilvania susținea că nu este necesar să se copieze o idee de import ci mai degrabă să se adapteze un model pentru necesitățile lor. Nu eluda însă modelele existente, de la care trebuia să preia anumite

trăsături, apreciind însă că „forma cooperativelor diferă de la neam la neam, de la situație la situație”.[31] Pentru a-și susține ideile prezenta modelele cooperatiste din țările pe care le studiase.

Pe baza cercetărilor efectuate a ajuns la concluzia că spiritul național a stat la baza înființării tovărășiilor sârbilor, slovacilor și românilor. Considera că așa cum în Anglia, Belgia sau Germania cooperația avea menirea de a-și recruta membrii din rândul muncitorilor din fabrici, în Transilvania trebuia să organizeze economic satele. Era de părere că preoții și învățătorii aveau un mare rol în implementarea sistemului cooperatist în mediul rural, ei având și rolul de a-i educa pe viitorii conducători ai cooperaților. Nu agrea ideea potrivit căreia țăranii români nu erau pregătiți pentru acțiunea cooperatistă, dorindu-și dispariția părerilor de acest fel din comunicările intelectualilor români. Cu toate acestea nu putea să eludeze realitatea, afirmând că în afară de câteva comitate: Bihor, Sătmar, Sălaj, Ugocia, Hunedoara și Solnoc-Dăbâca, satele românești nu agreau acțiunea. În ciuda afirmației anterioare, aprecia că țăranii români din Transilvania trimiseseră cel puțin 1000 de scrisori pe la redacțiile ziarelor și la oamenii de cultură pentru a primi îndrumări în vederea organizării tovărășiilor. Prin urmare, susținea că trebuie să se intensifice munca de organizare în Ardeal, fiind de părere că cele aproximativ 150 de tovărășii românești existente, nu erau rezultatul unei acțiuni bine organizate.

Problema care se punea acum era cine avea menirea de a înființa tovărășii și a coordona acțiunea cooperatistă în rândul românilor. La acel moment existau mai multe opinii, printre care cele mai vehiculate erau: încredințarea acțiunii cooperatiste organelor bisericești, în vreme ce alții erau de părere că sarcina revenea băncilor românești pe acțiuni. De asemenea, se menținea și ideea de a se organiza tovărășii independente. Unii erau de părere că acțiunea trebuia împărțită în funcție de ținuturi, centrele regionale fiind un fel de centre cooperatiste care ar lucra independent în funcție de specificul regional. Acest gen de acțiune ar fi urmat să genereze și o competiție între românii din diverse zone.

V.C. Osvadă releva și finalitatea sistemului cooperatist, și anume îmbunătățirea vieții țăranilor și dezvoltarea satelor. Pentru realizarea demersului spera ca, cooperația să se dezvolte independent, renunțând la birocratism și concurență. Aceste lucruri erau văzute ca o marcă a capitalismului, de care voiau să se delimiteze. Era de părere că spiritul *Asociațiunii*, care trecea peste diferențele confesionale și etnice, trebuia să fie însușit și de cooperație. O remarcă foarte importantă a fost cea legată de faptul că mișcarea trebuia să fie ghidată doar moral, nicio instituție să nu se erijeze în conducător, pentru că astfel se pierdea spiritul cooperației, care avea nevoie de libertate deplină. După introducerea în care-și prezenta ideile, autorul realiza un istoric al tovărășiilor din Ungaria, începând cu primele sisteme organizate de sași, după modelul Raiffeisen. Acestea erau limitate la o singură localitate și de aceea se puteau ocupa mult mai bine de specificul local, bazându-se oarecum pe sprijinul comunitar. Munca cooperativă săsească era sprijinită prin propaganda intelectuală, realizată cu ajutorul prelegerilor, broșurilor și cursurilor de economie și cooperație. Modelul a fost preluat și de români, mai ales în momentul în care cooperația a fost puternic sprijinită de *Asociațiune*. Revenind la mișcarea cooperativă maghiară considera că este lipsită de spiritul cooperatist, fiind organizată de stat și folosită în sprijinul hegemoniei „rasei maghiare”. Din acest motiv, ea nu aducea un real folos poporului maghiar, în numele căruia era realizată.

Analizând sistemul cooperativ al românilor din Ardeal, considera că reprezintă cea mai veche preocupare de acest fel a poporului român. Acțiunea conștientă în domeniu a fost inițiată după 1870. Banca „Albina”, înființată în 14 martie 1872 este și ea adusă în discuție, considerând că la formarea ei ar fi stat principiul cooperatist, așa cum era el înțeles la acel moment. Lipsa de cooperare și neînțelegerea demersului a forțat Banca „Albina” să decidă la 4 aprilie 1874 desființare tuturor reuniunilor de credit înființate, ultima care a dispărut fiind cea de la Sibiu în 20 martie 1875.

Lua în discuție și ideea conform căreia băncile românești existente ar fi de ajuns pentru a se ocupa de nevoile economice ale românilor. Sublinia că acestea nu sunt cooperații, ci societăți pe acțiuni chiar dacă toate băncile au avut ca principiu declarat sprijinirea românilor. Ca urmare a intensificării muncii în domeniul cooperației, în 1912 existau în satele românești din Transilvania, 147 de tovărășii, în afară de băncile și societățile pe acțiuni. Din acestea 69 erau tovărășii de credit; 34 tovărășii de consum și valorizare; 1 tovărășie de asigurare a vitelor și 43 alte tipuri de tovărășii (lăptarii, tovărășii comunale, tovărășii pentru mașini agricole, obști, tovărășii pentru prelucrarea lemnului și câteva de păşunat etc.).[32] Organizarea se realizase mai mult la întâmplare neexistând un organism suprem de control. Astfel se prezenta situația cooperației în momentul donației lui Vasile Stroescu.[33] Comparând datele cu cele emise de cercetătorii contemporani, constatăm unele diferențe. Dumitru Șandru apreciază că la finalul anului 1915, mișcarea cooperației de credit din Transilvania a atins apogeul, existând 108 cooperații românești cu 11.112 membri.[34]

În ceea ce privește situația din România, V.C. Osvadă realizează o scurtă radiografie a situației pentru finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Primele 70-80 bănci populare înființate în primii 7-8 ani nu aveau nicio legătură organizatorică, apropiindu-se ca specific de sistemul Raiffeisen și Schulze-Delitzsch, dar de cele mai multe ori nu se ținea seama de modelul de organizare, preluându-se ideile celui care o înființa. Din acest motiv au apărut cooperative specifice în diverse

localități din România, iar activitatea lor se restrângea la maxim 3 comune. În urma adoptării Legii băncilor populare în 1903, cooperația a fost trecută din cadrul inițiativei particulare în grija și controlul statului. V.C. Osvadă constata faptul că între Centrala din România și tovărășiile de sub controlul ei nu exista nicio legătură economică ci numai administrativă. Băncile populare nu aveau în conducerea Centralei niciun reprezentant direct și nici nu contribuiau cu vreun capital pentru susținere. Acest lucru era văzut ca o hibă a cooperației din România, fiind de părere că micile interese personale își găseau „satisfacția" cu ajutorul cooperației românești. La momentul la care scria, în România existau aproximativ 2700 de bănci populare care aveau peste jumătate de milion de membrii, cu un capital de aproximativ 60 milioane de lei. Dintre membrii, 450.000 erau plugari, aproximativ 10.000 preoți și învățători iar restul meseriași, comercianți, funcționari și proprietari. Critica adusă cooperației din România de către V.C. Osvadă relevă o bună cunoaștere a situației de la momentul în care scria.

Referindu-se la cooperația din Bucovina, sublinia faptul că aici nu a existat până în anul 1890 nicio instituție economică a românilor. În Gura Humorului s-a înființat prima cooperație de tip Schulze-Delitzsch, după același model, între 1890-1900, sau mai înființat astfel de instituții în Cernăuți, Suceava și Storojineț. La acel moment existau în Bucovina 6 astfel de organisme. Cea mai mare din punct de vedere al resurselor era cea din Cernăuți. V.C. Osvadă aprecia însă că erau instituții economice care nu prea au de a face cu cooperația, ele fiind organizate în orașe, iar sistemul de înființare se asemăna cu cel din Transilvania. În 1911, sub patronajul Centralei din Cernăuți funcționau 170 de însoțiri de credit din care 139 însoțiri românești sistem Raiffeisen, 25 însoțiri rutene sistem Raiffeisen, 4 însoțiri românești sistem Schulze-Delitzsch, 4 însoțiri cu garanție limitată între care „Prăvălia românească" din Cernăuți și „Consumul" din Crasna-Iischi, 2 însoțiri pentru exploatarea lemnului la Câmpulung. Membrii particulari au fost la 31 decembrie 1910 – 24 însoțiri de cumpărare și vânzare, înființate cu sprijinul Centralei, iar neatașate Centralei erau în Bucovina 9 tovărășii. Scopul Centralei era să îndrume mișcarea cooperativă și să exercite controlul și mijlocirea financiară pentru afiliați. În acest scop s-au organizat excursii, cursuri și s-au editat gazete. Controlul era exercitat de 1, 2 funcționari, de aceea era foarte greoi.

Ca urmare a studiului întreprins din sarcina *Asociațiunii*, la finalul expunerii V.C. Osvadă își prezenta concluziile. Le vom analiza mai jos pe cele care ne interesează în cercetarea de față. Pentru a grăbi organizarea Centralei cooperatiste, propunea înființarea unui Birou Central cooperativ cu sediul în Sibiu, sub auspiciile *Asociațiunii*, dar cu sprijinul „Solidarității". Biroul urma să aibă ca scop întreținerea ideilor cooperatiste prin scris, prelegeri organizate la sate și editarea cărților de profil, dar și prin publicarea unei reviste proprii cu apariție cel mult bilunară. Problema propagandei cu ajutorul gazetei o vedea rezolvată prin folosirea revistei *Transilvania* în acest scop. Acest Birou avea menirea de a ajuta la pregătirea, înființarea, administrarea, conducerea tovărășiilor dar trebuia să alcătuiască și statutele pentru cele mai uzitate tipuri. Organiza cursuri cooperative, iar pentru o mai bună funcționare ar fi fost bine să lucreze sub îndrumarea secțiunii economice a *Asociațiunii*. Propagandiștii de marcă ai mișcării trebuiau să fie învățătorii și preoții, ei fiind și cei care ar urma să organizeze și susțină cursurile. Cursurile ar fi trebuit că conțină trei teme și anume: a) principii de economie națională și sociologie; b) teoria cooperației, începuturi, sisteme; c) cooperativele în practică: înființarea feluritelor tovărășii, statutele și mijloacele lor, înregistrarea, conducerea, administrația și contabilitatea tovărășiilor. Aceste cursuri trebuiau organizate în seminariile românești din Transilvania, iar prin intermediul lor V.C. Osvadă era de părere că se va ajuta cel mai mult cooperația, mai mult ca prelegerile și tipăriturile.

În ceea ce privește înființarea și funcționarea tovărășiilor acesta considera că era necesar să se susțină organizarea, mai ales, la sate. După părerea lui, statutele tip ar fi trebuit să cuprindă următoarele principii: 1. în tovărășii să fie primiți numai membrii convinși și cei care au înțeles cooperația, fără a fi obligați să intre în acest sistem așa cum se făcea în cadrul cooperativelor ungurești și bucovinene; 2. responsabilitatea membrilor să fie limitată până la cel mult de 10 ori suma capitalului subscris; 3. formarea capitalului cooperativ să se realizeze la fel ca în România, fixându-se un minim de 20 și un maxim de 3000 coroane, cu plata în rate fixe lunar, în termen de cel mult 3 ani; 4. raza de activitate a unei tovărășii să fie limitată de regulă la o comună, maxim la un cerc notarial, pentru a evita ispita de a transforma cooperativele în speculații bancare; 5. fondul de rezervă să fie transformat în efecte și scos din operațiile tovărășiei, iar formarea rezervelor să fie obligatorie; 6. tovărășiile cu un capital de 5000 coroane nu puteau acorda salarii cu excepția contabilului și casierului; 7. în statute să se prevadă că odată ce Centrala sau Centralele vor fi înființate, sunt obligate să devină membre, subscriind fiecare 20 membrii câte o cotă de 50 coroane pentru care răspund cu de 10 ori suma nominală; 8. în statutele tovărășiilor de credit să se prevadă inițierea și creditarea altor feluri de tovărășii; 9. membrul unei tovărășii avea dreptul doar la un vot plenipotențiar, maximum la două. În ceea ce privește felul tovărășiilor el era de părere că mai întâi trebuiau înființate tovărășii de credit, apoi de producție, de valorizare și în final de consum. Tovărășiile de credit de la sate ar ajuta la scoaterea sătenilor din „ghearele cămătarilor". De asemenea, spera la colaborarea între tovărășiile de

credit și băncile românești pe acțiuni, acestea din urmă acordându-le credite avantajoase primelor, cu scopul ajutorării sătenilor. Aceste idei cooperatiste au fost cele mai bine argumentate și formulate în cadrul *Asociațiunii*, de altfel trebuie subliniat faptul că V.C. Osvadă a fost o voce puternică ce a susținut în interiorul *Astrei* pe toată perioada 1901-1914 implicarea societății în demersul cooperatist românesc din Transilvania.

Revenind în finalul cercetării la donația lui Vasile Stroescu, cea care de altfel o și generase, propunea ca suma alocată *Asociațiunii* să se cheltuiască pentru pregătirea mișcării, organizarea unui Birou central, cursuri pentru sprijinirea cooperativelor și în final pentru înființarea tovărășiilor. După cum am mai precizat, articolul lui V.C. Osvadă reprezintă cea mai documentată și articulată bază teoretică de organizare a cooperației din Transilvania, asta chiar dacă el nu prezintă metodologia sistemelor deja existente la nivel european la acea dată, sisteme care funcționau și în Transilvania. De altfel și-a dorit să indice modul în care se va organiza eficient un sistem cooperatist specific românesc. Din păcate ideile lui nu au fost puse în practică, în mare parte datorită refuzului lui Vasile Stroescu de a-i fi folosită donația în modul indicat mai sus, dar și datorită evenimentelor declanșate în anul 1914.

În studiul „Cooperativele sătești"[35], se sublinia faptul că prin însoțiri se va ameliora „soarta celor în nevoie", ele fiind un regenerator al vieții sociale și economice. De asemenea, ajutau la înlăturarea pornirilor „exploatatoare ale capitalului individual, fiind generatorul egalității și frățietății".[36] După o scurtă introducere erau prezentate ideile lui: Robert Owen, pionierilor de la Rochdale, P. Buchez și discipolii săi, Schulze-Delitzsch, V. A. Huber și Raiffeisen. Realizează biografia fiecărui teoretician prezentând apoi sistemele cooperatiste specifice. În ceea ce privește cooperativele de tipul Schulze-Delitzsch și Raiffeisen, face și scurte comparații între ele. Putem spune că acest articol este cel mai bun din punct de vedere teoretic, remarcându-se actualitatea analizei, el prezentând și o istorie a mișcării cooperatiste mondiale, care nu diferă cu mult față de abordările actuale. Studiul „Cooperativele sătești", a fost publicat în același număr cu „Mișcarea cooperatistă", primul completează cercetarea celui de-al doilea prin analiza asupra evoluției și istoriei conceptelor și ideilor de bază ale domeniului. Considerăm că publicarea celor două articole în același număr al revistei nu a fost întâmplătoare, ci s-a dorit completarea ideilor exprimate de cele două cercetări.

În numărul următor al *Transilvaniei* s-a publicat o continuare a studiului citat anterior[37], prezentându-se tipul cooperativelor, și anume cooperative: a) de credit; b) pentru cumpărarea în comun; c) pentru vânzarea în comun; d) de consum; e) de producție; f) de viticultori; g) mori, brutării; h) alte soiuri de cooperative. Era indicat și modul de organizare și scopul centralelor cooperatiste.

Referindu-se la băncile populare, autorul prezenta mentalitatea țăranului român de a-și păstra banii în casă, „la ciorap" sau de a aștepta să adune o sumă mai mare pentru ca mai apoi să meargă la oraș să-i depună. De cele mai multe ori cheltuiau banii și astfel se pierdea o mare parte a capitalurilor, sau se depuneau la bănci care intrau în faliment. De aceea, li se prezenta cooperația, care avea mare grijă de depuneri, un mare avantaj fiind și acela că de la acestea se puteau lua credite mult mai avantajoase. Activitatea unei tovărășii era restrânsă, oamenii se cunoșteau, atât din punct de vedere al situației materiale cât și al caracterului. În ceea ce privește cooperativele sătești, ele ajutau la dezvoltarea agriculturii, înlesnind pătrunderea îngrășămintelor chimice, mașinilor, a unor soiuri de semințe etc. De mare importanță erau și cooperativele de valorificare a produselor agricole, a vitelor și ouălor, pentru că înlăturau specula. Prin cooperative se dorea vânzarea produselor direct la mori sau fabrici, evitându-se intermedierea negustorilor și obținându-se prețuri favorabile. Unele tovărășii aveau magazii proprii, dar și instalații tehnice prin care se curățau, uscau și sortau produsele. Acest lucru ducea la obținerea unor prețuri și mai ridicate. Toate avantajele decurgeau din faptul că, cooperativele, fie cele de credit sau de cumpărare și vânzare în comun, erau conduse de oameni de specialitate, având garanția unor afaceri cinstite și primind informații ce duceau la rezolvarea unor probleme specifice. Din ideile prezentate se poate remarca și mentalitatea țăranul român din Transilvania de la începutul secolului al XX-lea în problemele economice.

În ceea ce privește însemnătatea socială a cooperativelor, autorul era de părere că prin cooperație și munca în comun, țăranii și cărturarii, săracii și bogații, deveneau mai legați unii de alți, cunoscându-se și susținându-se reciproc. Neîncrederea dintre ei dispărea treptat, pentru că între membrii unei tovărășii trebuia să fie pace și încredere. Prin urmare deosebirile sociale și culturale dispăreau în cadrul cooperației. Baza de drept a tovărășiilor, fiind cât se poate de democratică, genera egalitate între membrii, fiecare având numai un vot în adunarea generală, vot care nu putea fi cedat. Într-o însoțire nu se putea intra fără aprobarea consiliului de administrație, lucru ce se putea întâmpla la societățile pe acțiuni. Tovărășia era văzută și ca o îndrumătoare spre o solidaritate națională, singura armă la care puteau recurge românii din Transilvania.

Se sublinia faptul că, cooperativele fiind un sistem nou s-a luptat la început cu neîncrederea din partea țăranilor. Din acest motiv s-au cheltuit eforturi imense pentru atragerea lor de partea sistemului. Spera ca prin cooperație să se poată susține în fiecare comună românească din Ungaria o școală independentă de stat, prin acest mijloc educația românilor ar fi fost mult mai bine servită. Din cele enunțate răzbate doza de optimism

a autorului, care deși criticase reticența românilor în ceea ce privește cooperația, spera că în timp sistemul le va atenua temerile și-i va îndruma pe cât posibil spre o gândire democratică. Evenimentele din anul 1914 au făcut ca ideile enunțate să nu mai poată fi verificate.

Ca urmare a intensificării propagandei cooperatiste, decidenții *Asociațiunii* au hotărât în anul 1912 ca în *Transilvania* să se deschidă o rubrică permanentă care să urmărească implementarea cooperației în rândul românilor din Transilvania și să publice dări de seamă cu privire la rezultatele obținute prin propaganda susținută de *Astra*.[38] Lucru care s-a și întâmplat, dar nu au mai fost publicate în paralel și articole referitoare la teoretizarea mișcării, cele studiate mai sus fiind singurele contribuții de acest fel.

Așa cum reiese și din ideile autorilor studiilor avute în discuție, unii cercetători au considerat că în Transilvania mișcarea cooperatistă a fost percepută și ca un mijloc de realizare a deziderateloor naționale, grupându-se cu mici excepții după principii naționale. Din această cauză s-au înregistrat operațiuni cooperatiste românești, maghiare și săsești.[39] Aceste idei sunt susținute și de cercetările recente.[40]

Tot în scopul susținerii teoretizării cooperației, în colecția „Biblioteca poporală a Asociațiunii"[41] au apărut și lucrări care au cuprins informații despre cooperative, din care putem aminti: Romul Simu, *Comuna „Viitorul". Sfaturi și pilduiri pentru înaintarea unui sat prin sine însuși*, 1907, 99 p. (volumul a fost retipărit în aceeași colecție în 1912, 144 p.); N. Iosif, R. Simu, *Sfaturi pentru popor cu învățături pentru lucrările economice*, 1914, 60 p.[42] Chiar dacă la un moment dat s-a discutat despre apariția în această colecție a lucrărilor *Băncile și poporul* de I.I. Lăpedatu[43] și *Despre Tovărășii* de V.C. Osvadă[44], acestea nu au mai fost publicate.

Amploarea mișcării cooperatiste a *Astrei* a demonstrat faptul că ea a fost susținută de marea majoritate a țărănimii române transilvănene[45], fără a uita că vehiculul principal prin care și-a făcut cunoscute intențiile a fost revista *Transilvania*.

Informații despre mișcarea cooperatistă a celorlalte naționalități din Transilvania

Deși revista *Transilvania* a prezentat puține informații despre organizarea cooperaților celorlalte naționalități[46] din provincia intracarpatică, ele au fost destul de exacte și au încercat să surprindă asemănările și deosebirile dintre acestea și cele românești. De asemenea, au și un puternic caracter mobilizator, încercându-se demararea unui proces asemănător și în rândul românilor. Informațiile publicate de organul oficial al *Astrei* au și o puternică componentă documentară, de aceea le vom prezenta pe cele mai concludente.

Într-o informare despre organizarea cooperativă a sașilor din Ardeal, cuprinsă în raportul conferențiarului cooperativ al *Asociațiunii*, se specifica că: „Centrala cooperativă a Sașilor, cu sediul în Sibiu, avea la începutul anului 1914, ca membri, 252 cooperative şi anume: 184 bănci săteşti sistem Raiffeisen cu 15.985 membri, 59 cooperative de consum cu 3.549 membri, 5 cooperative pentru valorizarea vinului cu 158 membri, 1 moară cooperativă cu 36 membri, apoi: 1 centrală a cooperativelor de consum, 1 centrală a cooperativelor pentru valorizarea vinului şi Cassa de păstrare din Sibiu".[47] Autorul considera că organizația cooperativă a Sașilor este alcătuită pe o bază solidă, generând o activitate intensă şi prețioasă pentru înaintarea economică, culturală şi națională a poporului săsesc. Datele prezentate sunt totuși diferite față de cele emise de cercetătorii aplecați asupra problematicii.[48]

Cea mai completă descriere a cooperației maghiare o realizează V.C. Osvadă în celebrul său raport definitivat în 1912. Autorul sublinia că maghiarii începuseră munca cooperativă în 1887, iar după patru ani mișcarea a fost lăsată în grija statului, care a aprobat în 1898 legea specială de organizare a cooperativelor înființând și „Centrala regnicolară a tovărășiilor de credit". La finalul anului 1910 Centrala maghiară număra 2270 tovărășii de credit cu 613863 membrii. Din acestea 1999 erau în Ungaria și 271 în Croația și Slavonia. În comitatele locuite de români erau 770 astfel de tovărășii. După preluarea procesului de cooperativizare de către stat a apărut o altă centrală numită „Hangya" (Furnica). Despre slovaci V.C. Osvadă afirma că sunt mai slab dezvoltați ca românii în ceea ce privește cooperația. În schimb acțiunea cooperatistă a sârbilor era destul de precoce chiar dacă era împărțită „în două tabere potrivnice". Centrala din Budapesta alcătuită în temeiul legii din 1898 şi-a organizat o filială la Zagreb ce a cuprins 271 tovărășii sârbeşti şi croate, care împreună au avut la finele anului 1910 – 57857 membri cu un capital de 5416925 coroane, având activitate în peste 1107 sate. Studiind mișcarea cooperatistă din toată Ungaria, V.C. Osvadă afirma că în total fiinţau 7200 tovărășii.[49] Spre comparație, unul din cei mai reprezentativi cercetători ai cooperației maghiare avansează pentru anul 1918 cifra de 2474 cooperative de credit ce aveau o raza de activitate în 6632 comune. Tot în același an mai dispuneau de 385 cooperative de consum maghiare în Transilvania. Acestea țineau de centrala maghiară „Hangya". Pe teritoriul Croației și Sloveniei funcționau în 1913 294 cooperative membre ale Centralei cooperative de credit, plus încă 275 cooperative de credit susținute de Banca Agricolă Croată, în vreme ce Asociația slovenă-croată avea alte 152 cooperative membre. În 1909 sârbii aveau 245 cooperative Raiffeisen, acestea fiind susținute în general de biserica ortodoxă.[50] După cum se poate constata datele prezentate de *Transilvania* diferă față de cele vehiculate în prezent.

Nu putem să nu amintim aici și ampla radiografie a

sistemului cooperatist din Rusia, care poate fi socotită una din cele mai ample realizări de acest fel din revista *Astrei*.[51] Acest demers indică faptul că *Transilvania* s-a preocupat de evoluția fenomenului în ansamblul său.

Concluzii

Prin cercetarea de față ne-am dorit prezentarea unora din cele mai reprezentative idei despre mișcarea cooperativă din sânul *Asociațiunii*, din punct de vedere teoretic. În ceea ce privește acțiunea practică, aceasta necesită o cercetare specială.

Analizând articolele care au cuprins informații despre mișcarea cooperatistă am putut constat că în majoritatea lor se motiva organizarea cooperației pentru a evita cămătăria și a ajuta la dezvoltarea economică a românilor din Transilvania. De asemenea, autorii considerau că în principal trebuiau organizate băncile populare/sătești, pentru ca mai apoi să apară și celelalte tipuri de cooperative. Majoritatea teoreticienilor vedeau mișcarea ca pe una națională, puțini au pătruns în spiritul transnațional (V.C. Osvadă), dar și ca pe o mișcare ce-i va ajuta pe români să-și dezvolte satele și să poată procura și lucra pământul cu metode și unelte moderne. Un punct comun al articolelor este susținerea altruismul, spiritului de întrajutorare și egalitate. Din articolele cercetate răzbate și mentalitatea românilor din Transilvania referitoare la mișcarea cooperatistă, aceasta fiind percepută destul de defavorabil și slab aplicată.

Fără a fi cea mai reprezentativă revistă care a servit cooperația din Transilvania, organul oficial al *Astrei* a ajutat totuși la răspândirea acestor idei. Dacă ținem seama de existența celor mai importante reviste care au publicat articole despre cooperație, precum *Bunul econom* (Orăștie, 1900-1908) și *Tovărășia* (Hunedoara, 1906-1911), putem constata că după 1911, *Transilvania* a rămas singură în această întreprindere. Chiar dacă nu putem cuantifica difuzarea și modul în care organul *Asociațiunii* a reprezentat un factor de impact în societatea transilvăneană, considerăm că preocuparea pentru acest domeniu este destul de evidentă în paginile gazetei. De asemenea, subliniem că articolele publicate în *Transilvania* exprimă concepția despre sistemul cooperatist a celei mai importante societăți culturale a românilor ardeleni. Datele prezentate sunt relevante, chiar dacă de cele mai multe ori nu se apropie de cele avansate de cercetători contemporani avizați în domeniu. Ele sunt totuși importante pentru că în documentele de arhivă ale fondului *Astra* nu se găsesc astfel de informații.

Din ideile prezentate de articolele apărute în *Transilvania* rezultă că acțiunea cooperatistă românească din Ardeal și, în special, cea susținută de *Astra* nu a fost unanimă, existând diverse păreri legate de susținera și implementarea sistemului în rândul elitei românești ce o susținea.

Note:

1. Vasile Dobrescu, *Preocupări ale „Astrei" pentru înființarea cooperativelor la începutul secolului XX*, în *Terra nostra*, vol. III, 1973, p. 403-407.
2. V. Dobrescu, I. Kovács, *Presa românească despre cooperația din Transilvania la începutul secolului XX-lea*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie (Cluj-Napoca)*, anul 17, 1974, p. 305-316.
3. Ne referim în special la următoarele contribuții: Dan Cruceru, *Cooperația în România. Istorie și actualitate*, București, Editura Artifec, 2007, în special p. 10-192; Toader Ionescu, *Istoria gândirii economice din România (1900-1944)*, București, Editura Economică, 1996; Gheorghe Popescu, *Evoluția gândirii economice*, Ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, Cluj, Editura Cartimex, 2004; Hunyadi Attila Gábor, *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2010, p. 136-154.
4. Care reprezintă conform *Dicționarul Explicativ al Limbii Române* o „Asociere, participare la o întreprindere (comercială); întovărășire, asociație"; *DEX. Dicționarul Explicativ al limbii Române*, Ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1998, p. 1100.
5. Dan Cruceru, *Cooperația în România. Istorie și actualitate*, p. 13.
6. *DEX. Dicționarul Explicativ al limbii Române*, p. 223.
7. Dan Cruceru, *Cooperația în România. Istorie și actualitate*, p. 13.
8. *Ibidem*, p. 13, 306-307.
9. Pentru mai multe detalii legate de apariția și dezvoltarea acestor modele cooperatiste vezi: Dan Cruceru, *Cooperația în România. Istorie și actualitate*, p. 20-28; Gheorghe Popescu, *Evoluția gândirii economice*, p. 306-326; Hunyadi Attila Gábor, *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică*, p. 24-31.
10. Maria Magdalena Jude, Nicolae Cordoș, *Prima reuniune de agricultură la românii transilvăneni*, în *Acta Musei Napocensis*, anul XIII, 1976, p. 532.
11. Vasile Dobrescu, *Literatura și propaganda cooperatistă economică românească din Transilvania – concepții, tendințe, rezultate (1848-1918)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, anul XL, 1-2/1995, p. 44.
12. Toader Ionescu, *Istoria gândirii economice din România (1900-1944)*, p. 305.
13. *Istoria economică a României. De la începuturi până la cel de-al doilea război mondial*, vol. II, ediția II, coord. N.N. Constantinescu, București, Editura Economică, 1998, p. 278.
14. Gheorghe Popescu, *Evoluția gândirii economice*, p. 307.
15. Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 211.

16. Dumitru Borțan, Paul Gruia, *Politica național-economică a Asociațiunii Astra*, p. 35.
17. G.B., *Agricultur'a la Romani cu tóte ramurile sale dupa Columella*, în *Transilvania*, anul XVII, 5-6/1886, p. 33-37.
18. G.B., *Institutele de credit și economii*, în *Transilvania*, anul XVIII, 7-8/1887, p. 49-51.
19. *Economiă „Națională"*, în *Transilvania*, anul XXVII, III/1896, p. 49-58.
20. I. Costinŭ, *Glasulŭ timpuluĭ*, în *Transilvania*, anul XXVI, 8/1895, p. 230-234.
21. Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, p. 214.
22. *Economie*, în *Transilvania*, anul XXVII, I-II/1896, p. 42.
23. *Economie*, în *Transilvania*, anul XXVII, IV-V/1896, p. 144-147.
24. *Situația noastră economică și mijloacele pentru îndreptarea ei*, în *Transilvania*, anul XL, II/1909, p. 75-85.
25. *Ibidem*, p. 84-85.
26. Oct. C. Tăslăuanu, *Organizarea satelor noastre*, în *Transilvania*, anul XLII, 2/1911, p. 117-121.
27. Oct. C. Tăslăuanu, *Organizare economică a țărănimii*, în *Transilvania*, anul XLII, 3/1911, p. 232-238.
28. Această donație a fost acordată pentru organizarea a 300 de bănci populare de către *Asociațiune*, fiind în valoare de 50.000 de coroane și a fost acordată în 1911; Dumitru Borțan, Paul Gruia, *Politica național-economică a Asociațiunii Astra*, p. 51.
29. Era o asociație a 68 de bănci, înființată în 1907 la Sibiu, având-l președinte pe Partenie Cosma; Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, p. 235.
30. Vasile C. Osvadă, *Mișcarea cooperativă*, în *Transilvania*, anul XLIII, 1-2/1912, p. 1-38.
31. *Ibidem*, p. 2.
32. Aceste date sunt preluate și în lucrarea: Hunyadi Attila Gábor, *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică*, p. 62.
33. Vasile C. Osvadă, *Mișcarea cooperativă*, p. 16-20.
34. Dumitru Șandru, *Cooperația românească de credit până la Marea Unire*, în *Biserică, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Bocșan*, coord. Sorin Mitu, Rudolpf Gräf, Ana Sima, Ion Cârja, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 442.
35. *Cooperativele sătești*, în *Transilvania*, anul XLIII, 1-2/1912, p. 133-147.
36. *Ibidem*, p. 135.
37. *Cooperativele sătești*, în *Transilvania*, anul XLIII, 3-4/1912, p. 237-266.
38. *Ședința a V-a a comitetului central ținută la 11 Maiu 1912*, în *Transilvania*, anul XLIII, 3-4/1912, p. 287.
39. Vasile Dobrescu, *Literatura și propaganda cooperatistă economică românească din Transilvania – concepții, tendințe, rezultate (1848-1918)*, p. 37.
40. Hunyadi Attila Gábor, *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică*, p. 63; În lucrarea amintită autorul prezintă acțiunile cooperative de dinainte de 1918 în funcție de naționalități, indicând astfel separarea acțiunii, nicidecum uniunea ei.
41. Pentru mai multe detalii legate de apariția și evoluția acesteia până la 1918, precum și toate broșurile apărute sub egida sa vezi: *Asociațiunea - „Astra" Activitatea editorială la Sibiu*, Sibiu, Ed. Biblioteca „Astra" Sibiu, 1973, p. XXI-XXIV, 1-12.
42. *Asociațiunea - „Astra" Activitatea editorială la Sibiu*, p. 4-10
43. *Proces verbal. Ședința secțiunii economice a „Asociațiunii" ținută la 14 Iulie st.n. 1907*, în *Transilvania. Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, III/1907, p. 170; *Raportul general al Comitetului Central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" către adunarea generală, convocată în Șimleu, la 7 și 8 August st.n. 1908*, în *Transilvania. Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, II/1908, p. 26-27.
44. *Raportul general al comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" către adunarea generală convocată în Bistrița la 21 și 22 Septembrie st. n. 1907*, în *Transilvania. Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, III/1907, p. 72.
45. Vasile Dobrescu, *„Astra" în viața social-economică a românilor din Transilvania (1861-1918)*, în *Marisia*, anul 8, 1978, p. 199.
46. Despre istoria cooperației săsești din Transilvania vezi Hunyadi Attila Gábor, *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică*, p. 71-87, iar în ceea ce privește mișcarea maghiară vezi p. 88-104.
47. *Cronică*, în *Transilvania*, anul XLV, 10-12/1914, p. 507.
48. Vasile Dobrescu avansează pentru sașii în anul 1919 cifrele de 12 cooperative sistem Schultze-Delitzsch și 181 unități sistem Raiffeisen; Vasile Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania 1872-1918*, Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior", 1999, p. 232-233; Iar pentru anul 1914 este avansată, pentru sașii din Transilvania, cifra 32 de cooperative sistem Schulze-Delitzsch și 177 cooperative de credit sistem Raiffeisen; Hunyadi Attila Gábor, *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică*, p. 81.
49. Vasile C. Osvadă, *Mișcarea cooperativă*, p. 9-16.
50. Hunyadi Attila Gábor, *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică*, p. 103-104, 109.
51. *Însemnări*, în *Transilvania*, anul XLIII, 6/1912, p. 554-555.

Bibliography:

Sources
Revista *Transilvania*, 1900-1914

Specialized Studies
Asociațiunea - „Astra" Activitatea editorială la Sibiu [*Association - „Astra" Editorial activity in Sibiu*]. Sibiu, Ed. Biblioteca „Astra" Sibiu, 1973, 60 p.

Dobrescu, Vasile. *Preocupări ale „Astrei" pentru înființarea cooperativelor la începutul secolului XX* [*Astra's activity for the foundation of the cooptatives at the beginning of the XXth century*]. În *Terra nostra*, vol. III, 1973, p. 403-407.

Dobrescu, Vasile. *„Astra" în viața social-economică a românilor din Transilvania (1861-1918)* [*„Astra" in the social-economical life of Romanians from Transilvania (1861-1918)*]. În: *Marisia*, anul 8, 1978, p. 175-200.

Dobrescu, Vasile. *Literatura și propaganda cooperatistă economică românească din Transilvania – concepții, tendințe, rezultate (1848-1918)* [*Romanian economical cooperative literature and propaganda in Transylvania - concepts, trends, results (1848-1918)*]. În: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, anul XL, 1-2/1995, p. 37-46.

Dobrescu, Vasile. *Sistemul de credit românesc din Transilvania 1872-1918* [*The Romanian credit system in Transylvania 1872-1918*]. Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior", 1999, 348 p.

Dobrescu V., Kovács, I., *Presa românească despre cooperația din Transilvania la începutul secolului XX-lea* [*Romanian press on the co-operative system in Transylvania at the beginning of the twentieth century*]. În: *Anuarul Institutului de istorie și arheologie (Cluj-Napoca)*, anul 17, 1974, p. 305-316.

Jude, Maria Magdalena, Cordoș, Nicolae. *Prima reuniune de agricultură la românii transilvăneni* [*The first agricultural reunion at the Romanians from Transylvania*]. În: *Acta Musei Napocensis*, anul XIII, 1976, p. 523-536.

General Studies

Cruceru, Dan. *Cooperația în România. Istorie și actualitate* [*Co-operative in Romania. History and actuality*]. București, Editura Artifec, 2007, 508 p.

DEX. Dicționarul Explicativ al Limbii Române [The *Explanatory Dictionary of the Romanian Language*], Ediția a II-a. București, Univers Enciclopedic, 1998, 1192 p.

Gábor, Hunyadi Attila. *Cooperativele minorității maghiare din România în perioada interbelică* [*The co-operatives of the Hungarian minority in inter-war Romania*]. Cluj-Napoca, Argonaut, 2010, 403 p.

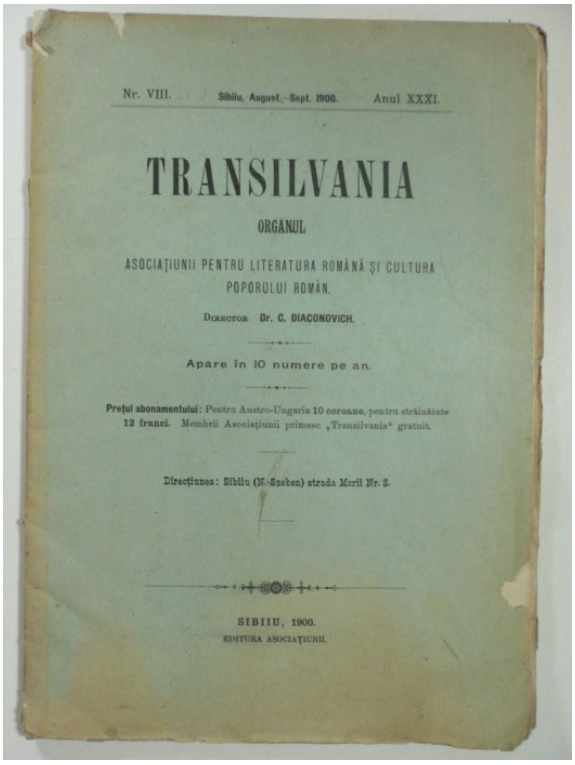
Hitchins, Keith. *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914* [*The Nation's Affirmation: Romanian national movement in Transylvania, 1860-1914*]. București, Editura Enciclopedică, 2000, 391 p.

Ionescu, Toader. *Istoria gândirii economice din România (1900-1944)* [The *History of economic thinking in Romania (1900-1944)*]. București, Editura Economică, București, 1996, 376 p.

Istoria economică a României. De la începuturi până la cel de-al doilea război mondial [*The economical history of Romania. From its beginnings until the Second World War*], vol. II, ediția II. Coord. N.N. Constantinescu. București, Editura Economică, 1998, 480 p.

Popescu, Gheorghe. *Evoluția gândirii economice* [*The evolution of economical thinking*], Ediția a III-a. București, Editura Academiei Române, Cluj, Editura Cartimex, 2004, 928 p.

Șandru, Dumitru. *Cooperația românească de credit până la Marea Unire* [*Romanian credit co-operative system untill The Great Union*]. În: *Biserică, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Bocșan*. Coord. Sorin Mitu, Rudolpf Gräf, Ana Sima, Ion Cârja. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 441-448.

Nr. VIII. Sibiiu, August—Sept. 1900. Anul XXXI.

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Director: Dr. G. DIACONOVICH.

Apare în 10 numere pe an.

Prețul abonamentului: Pentru Austro-Ungaria 10 coroane, pentru străinătate 12 franci. Membrii Asociațiunii primesc „Transilvania" gratuit.

Direcțiunea: Sibiiu (Hermannstadt) strada Morii Nr. 3.

SIBIIU, 1900.
TIPOGRAFIA ASOCIAȚIUNII.

Numărul VIII, August-Septembrie 1900,
Revista Transilvania
Sursă foto: https://images10.okr.ro/serve/auctions.v7/2013/may/14/44bc78a4c06bc5905fe5af067e44f492-2035894-700_700.jpg